

defter) kazasker rûznâmçelerine (377 defter), nakîbüleşraf defterlerine (33 adet) ve kadî mühürlerine (13 defter) ait 875.118 poz mikrofilm, okuma ve okuma-baskı cihazlarıyla okuyucuların hizmetine arz edilmiştir. Bir başka hizmet de “tezler veri tabanı” olup Türkiye’deki üniversitelerde öncelikle sosyal bilimler alanında yapılan yüksek lisans, doktora, doçentlik ve uzmanlık tezleri için oluşturulan bu veri tabanında 2000 yılı sonu itibarıyla 96.600 tez künyesi yer almış, böylece yapılan ilmi çalışmalarından akademik çevrelerin haberdar edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca üniversitelerden ve değişik bilim çevrelerinden gelen bilgi, belge ve doküman talepleri karşılanmaya çalışılmaktadır.

İslâm Araştırmaları Merkezi’nin temel faaliyet alanlarından biri de araştırmacı yetiştirme programıdır. Bu amaçla merkezin kurulmasından önce vakıf tarafından Almanya, İngiltere ve Fransa’ya gönderilen toplam on sekiz yüksek lisans ve doktora öğrencisinin yetiştirilmesiyle ilgili yetki ve sorumluluk merkez idaresine verilmiş, daha sonra yurt içi ve dışında uygulanan ve devam etmekte olan araştırmacı yetiştirme programından imtihanla seçilen seksen dört eleman faydalandırılarak klasik İslâmî ilimler yanında siyaset, tarih, ekonomi, felsefe, sosyoloji, antropoloji, dinler tarihi, ilimler tarihi ve edebiyat gibi alanlarda çalışma yapmaları sağlanmıştır. Doktora öğrenimlerini tamamlayan bu elemanlardan on biri halen merkezde araştırmacı olarak görev yapmakta, bazıları da çeşitli üniversitelere intisap ederek akademik ilerlemelerini sürdürmektedir.

İslâm Araştırmaları Merkezi 1997 yılında, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından inşa edilen ve dört binadan meydana gelen yeni binalarına taşınmıştır. Bu binalardan biri idarî birimlere tahsis edilirken en geniş olanı kütüphane için düzenlenmiş, bir diğeri araştırmacıların çalışma odaları, derslikler ve konferans salonu olarak planlanmış, dördüncü blokta ise personel lojmanlarıyla misafirhane ve yemekhaneye yer verilmiştir.

Pek çok ülkedeki üniversite ve ilmi kuruluşla gerçekleştirdiği iş birliği sayesinde dünyada itibarlı bir konuma gelen, kütüphanesi yurt içinden ve dışından her gün yaklaşık 100 araştırmacı tarafından ziyaret edilen İslâm Araştırmaları Merkezi’nde halen on sekizi tam, yetmiş sekizi kısmî mesai veren doksan altı bilim adamı çalışmakta, idarî ve teknik perso-

nelle birlikte çalışanların toplam sayısı 170’i aşmaktadır (İslâm Araştırmaları Merkezi kendi adıyla oluşturduğu sitede [isam.org.tr] faaliyetlerini kamu oyuna duyurmaktadır).

TAYYAR ALTIKULAÇ

İSLÂM FİKİH AKADEMİSİ

(bk. MECMAU’I-FİKHİ’İ-İSLÂMÎ).

İSLÂM GİRAY I

(ö. 944/1537)

1532’de kısa bir süre
yönetimde bulunan Kırım hanı
(bk. KIRIM HANLIĞI).

İSLÂM GİRAY II

(ö. 997/1589)

Kırım hanı
(1584-1589)
(bk. KIRIM HANLIĞI).

İSLÂM GİRAY III

(ö. 1064/1654)

Kırım hanı
(1644-1654).

Selâmet Giray’ın en büyük oğludur. Can Beg Giray zamanında Lehistan’a yapılan seferde esir düşerek yedi sene kadar orada kaldı. Esareti sırasında hareketlerinde serbest bırakıldığı gibi Lehîler’in Prusya’ya ve Dinyepr Kazakları’na karşı yaptıkları seferlere de katıldı. IV. Murad devrinde Osmanlı tersanesinde bulunan on boyarın iadesi şartıyla serbest bırakıldı. Bir süre Yanbolu civarında oturdu; 1635’te Bahadır Giray Kırım hanı olunca onun veliahtlığına (kalgaylık) getirildi. Bu görevi sırasında, zorbalığa kalkışan Mansur beylerinin Bahçesaray’da ortadan kaldırılmasında önemli rol oynadıysa da daha sonra Jana Çerkez beyine karşı yaptığı seferde başarılı olamadı. Bahadır Giray’ın ölümü üzerine (Ekim 1641) hanlık için girişimde bulundu, fakat Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa’nın, küçük kardeşi Mehmed Giray’ı desteklemesi yüzünden amacına ulaşamadı ve İstanbul’a çağrıldı. Ardından Kal’a-i Sultânîyye’de (Çanak-kale) mecburi ikamete tâbi tutulan İslâm Giray, veliahtlığı sırasında eşik ağası olan Sefer Gazi Ağa vasıtasıyla hanlık makamı için faaliyete başlayınca onunla birlikte Rodos’a sürüldü. Ancak Sultan İbrâhim

üzerinde büyük nüfuzu olan Cinci Hoca sayesinde iki ay kadar sonra İstanbul’a çağrıldı, ardından da idaresizliği öne sürülen kardeşi Mehmed Giray’ın yerine Kırım hanlığına getirildi (Haziran 1644). Böylece çekişmesiz olarak tahta geçen İslâm Giray kardeşi Kırım Giray’ı kendisine veliaht, Gazi Giray’ı da ikinci veliaht (nüreddin) seçti.

III. İslâm Giray döneminde, sadece Kırım’ın iç tarihi için değil Karadeniz’in kuzeyinde Türk-Rus ve Leh siyasî münasebetleri bakımından da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. İslâm Giray Han, önce Çerkez beyleri arasındaki rekabet ve kavgalar sebebiyle Jana Beyi Hakşumak (Ak Çomak) üzerine yürüdü, onu ve adamlarını ortadan kaldırıp yurdunu yağmaladı (1644). Böylece Çerkezler üzerinde hanlığın hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Önceki han zamanında Moskova’ya karşı girişilen büyük sefer İslâm Giray döneminde başarıyla sona erdirildi. Rus Çarı Mihail Romanov yeni hana her yıl gönderilen “uluğ hazine ve böllekler”i yollamakta kusur etmedi; İslâm Giray da 1644 yılı sonunda Rus elçileri önünde barış ve dostluk antlaşmasını yeminle tasdik etti. Ertesi yıl Çar Mihail ölünce 1645 kışında Gazi Giray kumandasında Rus topraklarına bir sefer daha yapıldı ve 6300 esir alındı. İslâm Giray, yeni çar Aleksey (Alexej) Mihayloviç’e yazdığı mektupta gönderilen kürklerin çok aşağı kalitede olduğundan yakınmış ve Don nehrinden çıkan sekiz Kazak şaykasının Osmanlı topraklarını yağmaladığını, Azak’a giden iki kadırgaya saldırdığını, bu yüzden kardeşi Gazi Giray’ı Rus topraklarına akına gönderdiğini ifade etmişti. 1646’da Azak Kalesi’ne yeni bir Kazak saldırısı haberi üzerine yine Gazi Giray idaresinde gönderilen bir ordu Rus, Kazak, Çerkez ve Nogaylar’dan oluşan kuvvetleri dağıtmayı başardı. Bunun üzerine çar dostluk antlaşmasını yenilemek için elçiler gönderdi. İslâm Giray Han, çarın iki yıllık hazine ve “böllek”lerini göndermesi ve Moskova’ya tâbi kazakların Kırım’a ve Osmanlı topraklarına tecavüzlerine meydan vermemesi şartıyla muahedeyi yeniledi. 1647 yılında Şırın Beyi Karaş Mirza, hanın iznini almadan 10.000 kişilik bir kuvvetle yeni bir sefer yaptıysa da karın çokluğundan ve Ruslar’ın yeni savunma hatları yapmış olmasından dolayı başarılı olamadı. Daha sonra Rusya’ya uzun müddet akın yapılmadı. Rus çarı 1651 ve 1652’de yıllık haracı düzenli bir şekilde göndererek dostça ilişkilerini sürdürdü. Ancak Kırım hanı Don

kazaklarının akınlarından devamlı şikâyet ediyor ve bunun Osmanlı padişahıyla çar arasındaki münasebetleri bozabileceğini söylüyordu. Beyaz Rusya ve Ukrayna üzerinde Lehistan ile hayatî meseleleri olan Rus Çarlığı, Kırım hanı ve Osmanlı sarayı ile iyi münasebetlerin devamına özen gösteriyordu. Hatta İslâm Giray Han, 1653'te Rus çarına Lehistan'a karşı ortak hareket için ittifak teklifinde bulundu, fakat Ruslar ancak ertesi yıl harekete geçebildiler. Halbuki bu tarihte Lehistan ile barış yapılmış ve ardından da İslâm Giray ölmüştü.

III. İslâm Giray'ın Lehistan'a karşı takip ettiği siyaset dostane başladı; tahta çıkar çıkmaz Lehistan kralına bir mektup göndererek daha fazla dostluk istediğini belirtti. Aynı mektupta, özellikle iki ülke arasında iyi münasebetleri bozan Zaporog Kazakları'na karşı ortak harekâta girişmeyi tavsiye ediyor ve nihayet vergi ve hediyelerin muntazaman gönderilmesi gerektiğini hatırlatıyordu. Fakat aynı yıl içinde Bogdan Hmelnitsky idaresindeki Zaporog Kazakları Lehistan'a tâbiyetten ayrılarak Kırım Hanlığı'na iltihak ettiler. Bu hadise Doğu Avrupa tarihinin en önemli olaylarından biridir. Türk kaynaklarına göre han gelen boyarlara saygı gösterdi ve Lehistan'a karşı yapılacak seferlerde yardım vaadinde bulundu (Naîmâ, IV, 285 vd.). Hmelnitsky'e de **hatman***lık pâyesi verdi. Hatman, Or beyi olan Argın Togan ile birlikte Leh ve Rus topraklarına sürekli akınlara başladı. Bu akınlar sırasında Kırım'a büyük miktarlarda ganimet girdi. O sıralarda Osmanlı pâyitahtı içeride iktidar mücadeleleri, dışarıda Girit savaşının doğurduğu buhranla sarsılmış durumdaydı. Dolayısıyla kuzeydeki gelişmeler karşısında çekingen bir politika izliyordu. Bu durumdan faydalanmak isteyen İslâm Giray Han serbestçe hareket etmeye başladı. Osmanlı idaresinin karşı çıkmasına rağmen 40.000 Kazak'ın kendisine tâbi olduğunu öne sürdü. 1648-1653 yılları arasında Kazaklar'la beraber Lehistan'a yapılan seferlerde önemli başarılar kazanıldı. 1649'da hanın aracılığı ile Lehistan kralıyla Kazaklar arasında bir anlaşma yapıldı (Zborov Anlaşması). Yine hanın baskısı altında Boğdan Voyvodası Lupul, Hmelnitsky'e ittifak teklifinde bulundu (1650). Bunun üzerine ertesi yıl Osmanlı padişahı tarafından himaye altına alındılar. Ancak aynı yıl, hanın bir adamının idaresindeki Tatar kuvvetleriyle Hmelnitsky'nin Kazaklar'ı Lehler tarafından bozguna uğratıldı. Bu arada, Lehistan'a

karşı İsveç'le de diplomatik münasebetlere girerek 1650'de bu ülkeye bir elçi gönderen İslâm Giray 15 Aralık 1653'te Lehler'le barış antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya tepki gösteren Kazaklar Moskova'ya başvurarak çara tâbiyetlerini sundular (1654). Halbuki 1653'te daha İslâm Giray Lehistan'a karşı sefere çıkmadan önce Hmelnitsky padişaha elçi göndererek bağlılık sunmuş ve "tabl ü alem" almıştı (a.g.e., V, 278). III. İslâm Giray Han devri olayları Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki durumu bakımından çok mühim gelişmelere yol açmıştır. Bu hadiseler, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Çehrin seferinin başlangıcını teşkil ettiği gibi bugün Ukrayna'nın dayandığı ilk Kazak devletinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

İslâm Giray zamanında Kırım içinde de önemli olaylar cereyan etmiştir. İstanbul'da çevirdiği entrikalarla hanlığı İslâm Giray'a verdiren "Uluğ-ağa" Sefer Gazi büyük nüfuz kazanmıştı. Nitekim Moskova'ya gönderdiği mektuplarda kullandığı, "hanın uluğ-ağası ve düstür-ı ekrem müşîr-i efham vezîr-i a'zam vekil-i mutlakları bolgan Sefer Gazi Ağa" gibi unvanlar teâmülün dışında bir azamet taşıyordu. Dört büyük Kırım kabilesi (Karaçu) tarafından desteklenen Sefer Gazi ile kapıkuluna dayanan Veliahd Kırım Giray arasındaki rekabet ülkede bir iç savaşın çıkmasına sebep oldu. Hanın maaşlı askerleriyle saray halkının oluşturduğu kapıkulu, maaşlarını kesen Sefer Gazi Ağa'ya karşı Kırım Giray'la birlikte cephe olarak azledilmesini sağladılar. Sefer Gazi önce Kefe'ye kaçtı, fakat orada da hayatını tehlikede görürken mirzaların yanına gitti. Mirzalar, Rus ve Çerkez seferlerinde alınan ganimetlerin taksiminden memnun değillerdi. Bunlar, kapıkulu ile Kırım Giray'a karşı Sefer Gazi'yi destekleyerek onun eski makamına getirilmesini ve yeni ağaların kendilerine teslimini istediler, aksi takdirde çarpışmaya hazır olduklarını bildirdiler. Han ile mirzalar arasında Akmescid ve Karasu dolaylarında yapılan savaşta (1645) yenilen mirzalar kabileleriyle birlikte Or-Kapı'dan çıkarak steplere gittiler ve istekleri yerine getirilmediği takdirde Dinyepr ve Akkırman'a gidip yerleşeceklerini bildirdiler. Nihayet ulemânın aracılığı ve özellikle çarın ölümünü fırsat bilen hanın Rusya'ya yeni bir sefer girişiminde bulunması üzerine gelip itaat ettiler. O sıralarda Kırım'da büyük bir kıtlık hüküm sürmekteydi. Rus seferi bittikten sonra kavgaya yeniden alevlendi. İslâm Giray Han, İstanbul'a başvurarak Bahadır Giray zamanında Kırım'dan kovulmuş olan Mansûr-

ler'i geri çağırırdı. 1647 baharında Or-Kapı dışında mirzalarla yeniden savaş başladı; geçici bir uzlaşmanın ardından tekrar karışıklık çıktı ve han ordusuyla harekete geçti. Bu defa kaçan mirzalar İstanbul'a başvurdular. Osmanlı hükümeti tahkikat için bir çavuş gönderdi. Han, Şırın, Sici-vut ve Dayır mirzalarının mülklerini ikinci veliahd Gazi Giray'a verdiyse de nihai zafer mirzalar tarafında kaldı. Mansûr'lerin iltihakı ile güçlenen mirzalar hana karşı yürüdüler. İslâm Giray bu defa savaşa girişmeyerek onların isteklerini kabul etti ve Sefer Gazi'yi eski makamına getirdi. Böylece hana karşı Kırım'ın ileri gelenleri tekrar galip gelmiş oldular. Zaten İslâm Giray zamanında dış siyasette görülen müstakil ve enerjik hareketler de esas itibarıyla bu ileri gelenlerin eseri idi.

III. İslâm Giray devri, genellikle Moskova'ya ve Lehistan'a karşı kazanılan önemli siyasî ve askerî başarılar, ganimetin bolluğu ve bunun neticesinde tamga-akçesi vergisinin ilgası sayesinde Kırım tarihinde parlak bir dönem sayılmaktadır. Bazı kaynaklarda "gayet hakîm, mütedeyyin ve halim-meşrep biri" (Abdülgaffâr Kırımı, s. 124) olarak nitelenen İslâm Giray, Şâban 1064'te (Haziran 1654) oğullarının sünnet düğünü sırasında şîrpençe hastalığından ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Mehmed Senâî, *III. İslâm Giray Han Tarihi: Historia Chana Islam Gireja III* (nşr. Z. Abrahamowicz), Warsaw 1971; Naîmâ, *Târih*, IV, 82-86, 115, 224-226, 285-287; V, 278-279; Seyyid Mehmed Rızâ, *es-Seb'ü's-seyyâr fi ahbârî'l-mülûki't-Tâtâr* (nşr. Kâzım Bek), Kazan 1882, tür.yer.; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 100-105; Velyaminov Zernov - Hüseyin Feyzihan, *Kırım Yurtuna ve ol Tarafarga Dâir Bolgan Yarlıg ve Hatlar*, St. Petersburg 1281/1864, tür.yer.; Abdülgaffâr Kırımı, *Umdetü't-tevârîh*, İstanbul 1343, s. 124-133; A. A. Novelskiy, *Borba Moskovskogo gosudarstva s tatarami v XVII veke*, Moskva-Leningrad 1948, s. 308-414; *Cambridge History of Poland*, Cambridge 1950, s. 514; Halil İncanık, "İslâm Giray III", *İA*, V/2, s. 1105-1108; a.mlf., "İslâm Giray III", *Eİ²* (İng.), IV, 178-179.

HALİL İNCALICK

İSLÂM HUKUKU

(bk. FIKİH).

İSLÂM KALKINMA BANKASI

İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank [IDB]), İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye ülkelerle diğer ülkelerdeki müslüman azınlıkların ekonomik kalkın-